

HOLLANDA SÜRYANİ ORTODOKS KİLİSESİ'NİN OLUŞUMU VE SÜRYANİLERİN ADAPTASYONU

YL / YEAR 17, SAYI / ISSUE 34 / GÜZ/AUTUMN (2019/2) ss. 81 - 103

Makale geliş tarihi/Received: 14.03.2020-Makale kabul tarihi/Accepted: 30.03.2020

RAMAZAN TURGUT

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi,

ramazanturgut@gmail.com

Öz*

1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye'den Avrupa'nın muhtelif ülkelerine Süryani göçleri meydana gelmiştir. Bu ülkelerden birisi de Hollanda olmuştur. Nitekim Avrupa'daki ilk Süryani Ortodoks Kilisesi (Apostel Johannes Kerk) ve abraşiye merkezi (Mor Efreem Klooster) de bu ülkede kurulmuştur. Sonraki yıllarda ihtiyaca göre yeni kiliseler kurulmuştur ve bu süreç halen devam etmektedir. Halihazırda Süryanilerin Hollanda'da bir manastırları, ondan fazla kiliseleri, bir mezarlıkları ve çeşitli sivil toplum kuruluşları mevcuttur.

Bu çalışmada Hollanda'daki Süryani Ortodoks Kilisesi Abraşiye Merkezi ve etrafındaki yapılarla kiliselerin kuruluş süreci, işlevi ve bu yapıların hangi amaçla kurulduğu incelenmiştir. Kilisenin Süryaniler için nasıl bir fonksiyonu olduğu incelenmiştir. Süryani Ortodoks Kilisesi ile sınırlandırılan çalışmaya, Süryani Katolik, Keldani, Nesturi Kiliseleri dahil edilmiştir. Elde edilen veriler Süryani cemaatinin çıkardığı dergiler, kitaplar ve yüz yüze görüşmelere dayanmaktadır.

Diasporadaki Süryaniler için kiliseler bir ibadet merkezi olmaktan fazlasıdır. Kiliseler onlar için kendi dini ve etnik kimliklerini koruma işlevi görmüş, aynı zamanda cemaatin sosyalleşme ortamı, ruhanilerin kaldığı mekân, dinin beraberinde getirdiği geleneği sürdürmek adına çocuklar için eğitim verilen bir kurum şeklinde kullanılmıştır. Süryanilerin Hollanda'ya adaptasyonunda da kilisenin önemli bir fonksiyonu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dinler Tarihi, Süryani Ortodoks Kilisesi, Abraşiye, Hollanda*

SYRIAC ORTHODOX CHURCH OF THE NETHERLANDS AND ADAPTATION OF SYRIACS

Abstract

Since the 1960s, the Syriacs immigration from Turkey to various European countries has occurred. One of these countries was the Netherlands. Indeed, the first Syriac Orthodox Church (Apostel Johannes Kerk) and metropolitan center (Mor Efreem Klooster) in Europe were also established in this country. In the following years, new churches were established according to the need and this process still continues. Currently, Syriacs have a monastery, more than ten churches, a cemetery and various non-governmental organizations in the Netherlands.

In this study, The Syriac Orthodox Church Metropolitan Center in the Netherlands and the surrounding buildings, the establishment process and function of the churches and the purpose of these structures are examined. The Syriac Catholic, Chaldean and Nesturi Churches were not included in the study and it is limited to the Syriac Orthodox Church.

* Bu makale, "Ramazan Turgut, *Hollanda Süryani Ortodoks Kilisesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sayar, Bursa, 2017, xii +240 s." künyeli tezden üretilmiştir.

The data obtained are based on magazines, books and face-to-face interviews published by the Syriac community.

For Syrians in the diaspora, churches are more than a center of worship. Churches functioned to protect their religious and ethnic identity for them, as the socialization environment of the community, as place of clergy, as an institution where children were educated to continue the tradition that religion brought with it. The church also played an important role in the adaptation of Syrians to the Netherlands.

Keywords: *History of Religions, Syriac Orthodox Church, Metropolitan, The Netherlands*

Giriş

Türkiye Süryanilerinin Avrupa'ya göçleri titizlikle incelenmesi gereken özel bir süreci ifade etmektedir. Sosyo-ekonomik boyutları olduğu kadar siyasi boyutları da bulunan bu tarihi olgunun Avrupa'daki her bir ülkede farklı görünüm kazandığını ve her bir ülkedeki göç sonrası gelişmelerin ortak ve farklı yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Süryanilerin göç dalgasının başlangıcından itibaren en çok tercih ettikleri Avrupa ülkelerinden biri de Hollanda olmuştur. Hollanda'nın coğrafi, siyasi ve ekonomik özellikleri ve göçmenlere sunmuş olduğu imkânlar, onu 60-70'li yıllar boyunca Avrupa'da en çok tercih edilen ülkelerden biri haline getirmiştir. Bunun neticesinde, sonraki sayfalarda da açıklanacağı üzere, Avrupa'nın ilk abraşiye (metropolitlik) merkezi Hollanda'da kurulmuştur. Bu anlamda Hollanda, Süryaniler için Avrupa'ya açılan bir kapı vazifesi görmüştür.

Türkiye'deki Süryanilerin genelde Avrupa özelde Hollanda'ya göçünün arka planı ve göç süreci çeşitli yönleriyle incelenebilecek bir olgudur. Göçün arka planı ve göç süreci farklı çalışmalarda (Turgut, 2016) ele alındığından dolayı burada, sadece Süryanilerin Hollanda'ya yerleşme tarihleri, yerleşme süreçleri ve kendi kimlikleriyle var olma adına oluşturdukları kurumlar ve yaptıkları faaliyetler incelenmiştir. Türkiye'de yaşayan Keldani, Nesturi, Süryani Katolik, Süryani Kadim, Süryani Protestan cemaatlerin hepsi için çatı isim olarak "süryaniler" tabiri kullanılsa da, bu çalışma özellikle Süryani Ortodoks Kilisesi cemaati ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmayla, anavatanından uzakta Süryanilerin kiliseyle olan ilişkileri, kilisenin sosyal hayattaki fonksiyonu ve Hollanda'ya adaptasyonlarında kilisenin rolünün incelenmesi hedeflenmiştir.

Buradaki verilerin çoğu doğrudan doğruya diasporadaki süryaniler tarafından yazılan kitaplara, dergilere ve saha çalışmasına dayanmaktadır. Metin içerisinde sık sık "abraşiye" tabiri kullanılmıştır. Katoliklerdeki piskoposluk kurumunun doğu kiliselerindeki karşılığı metropolitliktir ve metropolitlik merkezi süryanilerde abraşiye olarak isimlendirilir. Süryani Ortodoks Kilisesi kurallarına göre cemaate hizmet edecek ruhaniler seçilirken (papazlık veya rahiplik gibi), yahut hiyerarşide herhangi bir yükselme payesi verilirken (rahiplikten metropolitliğe geçiş gibi), özel bir âyin yapılır. Bu âyin için Arapça bir kelime olan "resamet" kavramı kullanılmaktadır.

Bütün göç süreçlerinde göçmenlerin zihinlerinde ve gündemlerinde, barınma-güvenlik ihtiyacı, kimlik kaybı, sosyal yaşama entegrasyon vb. temel kaygıların yer aldığı söylenebilir. Bu kaygılar Hollanda'da kalıcı olmaya çalışan Süryanilerin de zihinlerini meşgul etmiştir. Bu noktada bazı soruların sorulması gerekmektedir: Göç ve kimlik kaybı, göç ve asimile olma tehlikesi birbirini gerektiren kaçınılmaz son mudur? Süryaniler inanç ve geleneklerini Avrupa'da ve Hollanda'da devam ettirebilmiş midir? Hıristiyan bir ülkeye göç eden bir Hıristiyan azınlık grubu, kimliğini devam ettirebilmek için neler yapmıştır?

1970'li yıllarda Hollanda'ya yapılan göçler gözle görülebilecek bir artış gösterdiğinden dolayı, Süryani Ortodoks Kilisesi, cemaatini diasporada yalnız bırakmamak için bazı ruhanilerini de göndermiştir. Nitekim bu ruhaniler, gittikleri yeni ülkede Süryanilerin toplumda asimile olup kaybolmaması ve karşılaştıkları sıkıntılarda onlara manevi destekte bulunma rollerini ifa edeceklerdir. Bu amaçla Abuna Hanna İbrahim, 1976 yılında Hollanda'nın Hengelo şehrine gelmiştir. Gelişle beraber Kilise binası için arayışı giren Hanna İbrahim, *Raad van Kerken* (Kiliseler Konseyi)¹ ve diğer kuruluşların yardımıyla, Protestan bir kilisenin gençlik kollarına ait binasını satın almıştır. 1977 yılının başında, 300 bin guldene (euro öncesi para birimi) mal olan binanın 100 bin guldenini Süryani cemaati kendi arasında toplamış, geriye kalanı da Hollanda'daki diğer kiliseler tarafından karşılanmıştır. Kısa bir süre sonra dönemin patriği Mor Ignatius III. Yakub, Hollanda'ya özel bir ziyaret gerçekleştirmiş ve onun da katılımıyla kilisenin açılışı yapılmıştır. Kiliseye "*De Syrisch-Orthodoxe Kerk van de Apostel St. Johannes*" (Aziz Yuhanna Süryani Ortodoks Kilisesi) ismi verilmiştir.² Kilise, sadece bir ibadet merkezi olarak kalmamış, aynı zamanda cemaatin sosyalleşme ortamı, ruhanilerin kaldığı mekân, dinin beraberinde getirdiği geleneği sürdürmek adına çocuklar için *mad-rasto* (medrese) eğitimi verilen bir kurum şeklinde kullanılmıştır (Sümer, 1982: 130).

Patrik III. Yakub bu ziyaretinde Avrupa'daki Süryani kilisesini tekrar organize etmiş ve önceden tek olan metropolitlik sayısı, 1977 yılı itibarıyla ikiye çıkarılmıştır. İskandinav ülkeleriyle İngiltere'ye hizmet eden metropolitliğin başına Mor Timotheus Efrem Abude getirilmiş, metropolitlik merkezinin de İsveç'te olmasına karar verilmiştir. Orta Avrupa ve Benelüks ülkelerinin (Belçika-Hollanda-Lüksemburg) metropoliti olarak atanan İsa Çiçek'in (Mor Julius Yeşu Çiçek) mekânı da Hollanda'daki Mor Yuhanon Kilisesi (Apostel St. Johannes-Hengelo) olmuştur (Sümer, 1982:

¹ Raad van Kerken (Kiliseler Konseyi), 1968 yılında kurulmuş Amersfoort(Hollanda) merkezli bir kuruluştur. Kiliseler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı, ortak hedefler çerçevesinde çeşitli çalışmalar yapmayı hedefleyen bir kuruluştur. 2020 yılı itibarıyla 18 üyesi bulunmaktadır (*Organisatie*, 2019.)

² Batı Avrupa'daki ilk Süryani cemaati 1971 yılında Almanya'nın Augsburg şehrinde, bir önceki yıl misafir işçi olarak Almanya'ya giden papaz Bitris Ögünç tarafından kurulmuştur. Ancak ilk kurulan cemaat olmasına rağmen, Hollanda'nın Hengelo şehrinde kurulan Mor Yuhanon, ilk kilise binası olmuştur (Sümer, 1982: 122).

130). Felemenkçe resmi adı, *Aartsbisdom van de Syrische Orhodoxe Kerk van Antiochie in Midden Europe en Beneluxlanden* (Orta Avrupa ve Benelüks Ülkeleri Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi Abraşiyesi) şeklindeydi. Görüldüğü üzere Hollanda'daki Süryani Abraşiyesi'nin görev alanı, başlangıçta birkaç ülkeyi kapsar durumdaydı. Sonraki yıllarda Avrupa'da yeni abraşiyelerin ihdas edilmesiyle, hem görev alanı hem de adı değişmiştir. Nitekim şimdiki resmi adı *Aartsbisdom van de Syrische Orhodoxe Kerk van Antiochie in Nederland* (Hollanda Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi Abraşiyesi) şeklindedir. Bunların haricinde, Hollanda'daki ilk papaz resameti Gabriel Kaya'nındır, kendisi 1999'da da "*Horepiskopos*" ünvanını almıştır (Kolo Suryoyo, 1981: 21/12).

Christine Chaillot'un 1965'te dönemin Mardin Metropoliti Hanna Dolabani'ye yönelttiği "*Türkiye'yi terk etmek Süryani Ortodoks Kilisesi'nin sonu mudur? Mütedeyyin kimsenin kimliğini ve geleneksel inancını kaybetme olasılığı var mı?*" sorusuna aldığı cevap şöyle olmuştur: "*Kilisenin sonu gelmeyecek evladım. Eğer Ortodoks Süryanilerin güneşi Türkiye'de batacak olursa, dünyanın başka bir yerinde bu güneş tekrar doğacaktır. Sağlam (sağlıklı) kökleri vardır ve daima da var olacaktır. Bu ağaç her ne kadar tekrar ve tekrar şiddetli bir şekilde kesilse bile, hasar görmemiş köklerinden dolayı, çiçek açmaya devam edecektir.*" (Chaillot, 1998: 76)

Süryanilerin, Dolabani'nin söylediklerini doğrular nitelikte, göç ettikleri yerlerde ve özellikle de Hollanda'da kiliseler kurdukları ve cemaati bir arada tutmak için uğraş verdikleri görülmektedir. Nitekim 2019 yılı itibarıyla Süryanilerin Enschede'de 3, Hengelo'da 4, Amsterdam'da 3, Rijssen'da 1 ve Oldenzaal'da 1 olmak üzere toplam 13 kiliseleri ve Glanerbrug'da bir manastırları mevcuttur. Bu kiliselerden 9'u kendi mülkleri, 3 tanesi ise kiralıktır. Kilise ruhanileri de 1 metropolit, 3 rahip, 4 rahibe ve 11 papazdan oluşmaktadır. Hollanda Süryani diasporasının 20 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.³

Şematik olarak bu kiliselerin buldukları şehirlere bakıldığında, Hollanda Süryani toplumunun özellikle Almanya sınırında ve Hollanda'nın doğusunda bulunan Overijssel eyaletinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum onlara hem Almanya'daki, hem de Almanya ile sınırı bulunan diğer ülkelerdeki dindaşları ile iletişimlerini kolaylaştırmıştır. Aşağıdaki listenin hazırlanmasında abraşiyenin resmi yayın organlarından olan <http://www.morephrem.com> web sitesinden faydalanılmıştır.

³ Hollanda Süryani Ortodoks Kilisesinin mevcut metropoliti Mor Polycarpus Augin Aydın ile 14 Ocak 2014 tarihinde yapılan röportajdan ülkedeki Süryanilerin yaklaşık 15 bin kişi oldukları bilgisi verilmiştir. Ancak burada verilen bilgilerin üzerinden yaklaşık 6 yıl geçtiği, bu süreçte Suriye ve Irak'ta süregelen savaştan kaçan birçok Süryaninin Avrupa'ya göç ettiği göz önünde bulundurulduğunda mevcut nüfus artmış olduğunu tahmin etmek güç olmayacaktır. Halen oradaki durumları takip eden biri olarak Süryanilerin bana verdiği mevcut rakam günümüzdeki sayının 20 bin kadar olduğu yönündedir.

Hollanda Süryani Ortodoks Abraşiyesi (Metropolitlik)			
Cemaat/Kilise	Yer	Kuruluş Tarihi	Ruhani
Apostel Johannes Kerk	Hengelo	1977	Samoil Doğan
St. Jacobus van Sarug Kerk	Enschede	1984	Paulus Akman
Moeder Gods Kerk	Amsterdam	1985	Saliba Antonios
St. Sharbel Kerk	Amsterdam	1993	Yuhanon Lahdo
St. Ignatius Nurono Kerk	Rijssen	1994	İlyas Basmacı
Mariakerk	Hengelo	1996	Gabriel Kaya
St. Kuryakos Kerk	Enschede	1998	Samuel Esen
St. Shemun d'Zeyte Kerk	Oldenzaal	2001	Hanna Basut
St. Gabriël Kerk	Amsterdam	2008	Samuel Abdallah
St. Augin Kerk	Hengelo	2011	Konstantin Abdo
St. Petrus en Paulus Kerk	Enschede	2012	Konstantin Abdo
Mor Osyo & Mor Aho	Hengelo ⁴	2019	Robil Melki

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere, kilise isimleri, Süryaniler için önemli olan azizlerden (Mor/Saint) mülhemdir. Bu nedenle kilise cemaatleri, her sene kiliseye ismini verdikleri aziz için anma gününü düzenlemektedir, Süryanicede buna *Duchrono* denmektedir. Yeri geldikçe her kilisenin azizinin anılma günü bilgisi de aktarılacaktır.

I. Mor Efrem Manastırı (Mor Efrem Klooster)

Manastır, tarih boyunca Süryaniler için , etrafında toplandıkları ve organize oldukları merkez bir kuruluş olmuştur. Manastırın Süryani toplumundaki önemi ve etkisini anlamak açısından aşağıdaki anekdot bazı ipuçları vermektedir.

Chaillot, Mor Ignatius Zakka I. Iwas'a manastır hayatını sorduğunda aldığı cevabı, *The Syrian Orthodox Church of Antioch* adlı kitabında şu şekilde aktarmıştır:

"Manastır hayatı kilisenin arkasındaki kuvvet kaynağıdır. Şimdilerde kilisemizde manastır hayatının yeniden düzenlenmesi söz konusu. Kilisemizde

4 Hengelo şehrinde yaşayan Irak ve Suriyeli Süryaniler için kurulmakta olan diğer bir kilise de Mor Gewargis adını taşımaktadır. Ancak durumu halen belirsiz olduğundan burada yer verilmemiştir.

manastır hayatına dâhil olan eğitimli genç kadın ve erkekler var. Biz Mor Efrem'i sadece mağarada yaşayan bir münzevi olarak görmedik, Onu aynı zamanda kilisenin genç bayanlarına ders verirken de gördük. Bu yüzden bizdeki manastır hayatı sadece yalnız kalmak ve Tanrı'ya ibadet etmek değil, aynı zamanda halka öğretmektir. Manastır hayatını yenilemek istediğinde metot budur. Günümüz dünyasında rahip ve rahibeler halkın içerisinde yaşamalı ki manastır hayatı için zamanı olmayan kişilerle yaşadıkları manevi şeyleri paylaşabilsinler. Bu yüzden bazı rahip ve rahibeler aynı bir misyoner gibi, cemaatin ibadet hayatını paylaşacaklar ve aileleri ziyaret edecekler. Çağlar boyunca bizim rahiplerimiz öğretiyi (Gospel) vaaz ettiler ve onlar misyoner idiler. Günümüzde de, kilisemizde sadece rahipler değil, rahibeler de bu rolü yerine getirmelidirler. Bu, manevi hayata şahitlik etmektir. Biz manastır hayatının Kutsal Ruh ile başladığına inanırız ve günümüzde bu manastır hayatı sadece yasayla (kanon) değil Kutsal Ruh'la yenilenmelidir. Kutsal Ruh'un bugün bize mesajı var. Geçmişte Rahiplerimiz Lent (paskalyadan önceki 40 günlük perhiz) ve Kutsal hafta (Paskalya) boyunca cemaatlerinin yanına gelir ve onlara vaaz ederdi. Her kilisenin yanında bir okulumuz oldu. Bizim manastırlarımız inanç, tarih ve Süryani dilinin öğretildiği kolejler idi.” (Chaillot, 1998: 130)

1978 yılına gelindiğinde Hollanda'daki Süryani cemaati arasında, manastır ve abraşiye (metropolitlik) merkezi olarak kullanılmak üzere uygun mekan arayışı başlamıştır. Bir süre sonra, Hollanda Süryani Ortodoks Abraşiyesi tarafından 1978-2005 yılları arasında yayınlanmış olan *Kolo Suryoyo* dergisinde uygun bir merkez bulunduğu ve satın alınacağı bilgisi verilmiştir. Dergideki duyuruda muhtemel ücretin 500 bin Alman Markı olduğu belirtilmiş ve Süryani aileleri bağış konusunda teşvik edilmişlerdir. Bu miktarın 200 bini *Raad van Kerken* (Kiliseler Konseyi), 100 bini Almanya Evanjelic Kilisesi, 75 bini Süryani cemaati ve son olarak 100 bini de diğer kuruluşlar tarafından karşılanmıştır (Kolo Suryoyo, 1978: 4). Süryani aileleri bağış yapmaya teşvik etmek için, Kolo Suryoyo dergisinde bağışçıların isimleri ve bağış miktarları listeler halinde yayınlanmıştır (Kolo Suryoyo, 1981: 21/19, 22/19). Sonraki dönemlerde de bu listeler büyük bir pano haline getirilerek Manastırın içine asılmıştır. Manastır satın alınmış ama masraflar, hesaplanan meblağın üzerinde olmuş ve etrafındaki 165 dönümlük arazi ile birlikte bir milyon guldene mal olmuştur. Bu meblağın 360 bini Süryani ailelerin bağışıyla karşılanmış, geriye kalanı da şahıslardan veya bankadan borçlanma yoluyla temin edilmiştir. 15 Ekim 1981 tarihinde tapu işlemleri biten manastır, Süryani Ortodoks Kilisesi adına resmi makamlar tarafından onaylanmıştır (Kolo Suryoyo, 1981: 22/17).

Mor Efrem Manastırı 1981 yılında hizmete başlamış olmasına rağmen, takdis töreni üç yıl kadar gecikmiştir. 8 Temmuz 1984 tarihinde, dönemin patriği Mor Ignatius Zakka I. Iwas'ın bizzat katılımıyla düzenlenen takdis törenine; Hindistan Mafiryani, 12 Süryani metropolit, 40 horepiskopos, birçok rahip ve papazın yanı sıra çeşitli devlet kuruluşlarından ve kiliselerden temsilciler de katılmıştır. Süryani cemaati bu törene yoğun ilgi göstermiş

ve yaklaşık 10 bin kişi âyinde hazır bulunmuştur (Kolo Suryoyo, 1984: 37-38-39/ 21). Bu ziyarete mahsus olmak üzere, 3 sayısı tek nüsha ve 109 sayfa olarak yayınlanan Kolo Suryoyo dergisinde, törenin ayrıntılarını gün gün, resimlerle beraber bulmak mümkündür (Kolo Suryoyo, 1984: 37-38-39).

Hollanda abraşiye merkezi olarak hizmet veren Mor Efrem manastırının kuruluş aşamasında, Deyruzzafaran ve Mor Gabriel tarzında bir kolej (seminer)⁵ kurulması sözü verilmesine rağmen, bu henüz gerçekleştirilebilmiş değildir. Tarafımızdan alan araştırmasının yapıldığı tarihlerde, dışarda teoloji okuyup manastırda yatılı kalan 4 yükseköğretim öğrencisinin varlığı gözlemlenmiştir.

Metropolit Mor Polycarpus ile yapılan bir görüşmede buradaki manastırda neler yapıldığına dair yöneltilen soruda alınan cevap şu şekilde olmuştur:

Manastır, metropolitlik bölgesinin merkezidir. Hollanda Metropolitlik Kürsüsü burada yer almaktadır. Bu yüzden sadece bir manastır olarak işlev görmemekte, metropolitlik kürsüsü ve merkezi işlevini de yürütmektedir. Burası aynı zamanda rahip ve rahibelerin evidir. Şimdiki durumda manastırda yaşayan üç rahip ve dört rahibe mevcuttur. Ayrıca eğitimlerini Hollanda okullarında ve üniversitelerinde yapmakta olan ama burada kalan birkaç tane öğrencimiz (seminarian) bulunmaktadır. Yaz döneminde de üçer haftalık iki bölümden oluşan ve toplam altı hafta devam eden yaz okulumuz olmaktadır. (A. A. Mor Polycarpus, kişisel iletişim, 14 Ocak 2014)

Mor Efrem Manastırı, Hollanda'daki Süryaniler için bir abraşiye merkezi olmaktan fazlasıdır. Yanındaki mezarlık nedeniyle çoğu cenaze merasimi burada yapılmakta, toplantı salonu sosyalleşme ortamı sağlamakta, yine aynı kompleks içerisinde yer alan matbaa ve yayınevi de Süryani toplumunun kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

1.1. Mezarlık

Manastır binasının satın alınmasının hemen akabinde, özellikle Hollanda ve Batı Almanya bölgelerinde yaşayan Süryanilerin mezarlık ihtiyaçlarına cevap verebilmek için, manastır bitişiğinde mezarlık kurulması teşebbüsleri başlamış ve olumlu neticelenmiştir (Kolo Suryoyo, 1981: 21/19). Manastır binasının bitişiğinde yer alan mezarlık arazisinin satın alınma tarihinden bu yana, özellikle Hollanda ve Avrupa'da yaşayanlar olmak üzere, Avrupa'daki birçok Süryani buraya defnedilmiştir.

Söz konusu mezarlığın haricinde kilise binasının altında ruhaniler için ayrı bir mezarlık tahsis edilmiştir. Bilindiği üzere Süryani Kilisesinde din adamların naaşları oturur vaziyette defnedilir. Bu mezarlığa gömülme vasiyetinde bulunan ve çok uzaklardan getirilen naaşlar da vardır. 1907 Turabdin doğumlu olan Amerika ve Kanada Süryani Metropolitleri Mor At-

⁵ Mardin il merkezinde bulunan Deyruzzafaran ve Midyat yakınındaki Mor Gabriel manastırlarının ikisi de metropolitlik merkezi olmanın yanı sıra Süryaniler için birer eğitim-öğretim merkezi olma rolünü ifa etmektedirler. Bkz. (Bilge, 2011)

hanasios Yeşu Samuel, 16 Nisan 1995'te Amerika'da vefat edince, vasiyeti üzerine Mor Efrem Manastır mezarlığında ruhaniler için ayrılmış bölüme defnedilmiştir. Cenaze töreninde Patrik Mor Ignatius Zakka I. Iwas hazır bulunmuştur (Kolo Suryoyo, 1995: 103/81). Kilisenin altında ruhaniler için ayrılan mezarlıkta medfun bulunan diğer bazı din adamları da şunlardır: Aziz Günel, Melke Aydın, Turabdin Metropolit Mor Filiksinos İlyas Çankaya (1984 yılında Avrupa'da trafik kazası sonucu ölmüştür), Yakup Türker, Makdisi Elyas ve Mor Julius Yeşu Çiçek (Kolo Suryoyo, 1997: 117-118/188).

Mor Polycarpus ile yapılan görüşmede (2014) mezarlık işleyişine dair verdiği bilgiler şöyledir:

En başta Hollanda'da vefat edenler buraya gömülüyor. Ama sadece onlar değil, Almanya'dan, Belçika'dan, Fransa'dan, bazen İsveç'ten, hatta Avustralya'dan getirilip buraya defnedilen cenazeler oluyor. Bazılarının burada akrabası çok olduğundan buraya gömülmek istiyorlar. Ya da bu manastırın kendileri için özel bir anlamı vardır, o yüzden burayı seçmektedirler. Buradaki mezarlık da birçok yerdekinden farklıdır. Mesela Almanya'da 20-25 yıldan sonra kemikleri mezarlardan almanız gerekiyor. Oysa buradaki mezarlığımız, biz burada mevcut olduğumuz sürece bizimdir. Bir de buradaki kiliseye çok yakındır. Bir cenaze olduğu zaman burada âyin yapılıyor, insanlar gelip taziyelerini bildiriyorlar.

1.2. Dolabani Kültür Salonu

Manastır binasının alımından sonra, Süryanilerin vaftiz, nikâh, cenaze gibi törenleri kendi dinî kurallarına ve geleneklerine göre icra edebilmeleri için toplanabilecekleri büyük bir salon ihtiyacı varlığını hissettirmiştir. Bu vesileyle, Mor Efrem Manastırının yanında 1983 yılında inşaatına başlanan salonun yapımı bir yıl sürmüş ve 6 Ocak 1984 tarihinde açılışı yapılmıştır. Metropolitin davetiyle Süryani cemaati tarafından yoğun bir katılımın gerçekleştiği törende salonun açılışı dualar ve zılgıtlar eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Genişliği 10 metre, uzunluğu 37 metre olarak tasarlanan salon, Süryanilerin çeşitli etkinliklerde toplanabileceği ve muhtelif toplantılar için kullanılacak bir kültür merkezi olarak düşünülmüştür. Bina ve içindeki teçhizat dâhil olmak üzere toplam maliyet 43 bin gulden olmuştur. Bu miktarın önemli bir kısmı Hollanda Protestan Kadın Cemiyeti tarafından hibe edilmiştir (Kolo Suryoyo, 1984: 35/15). Eski Mardin metropolit Mor Filiksinos Hanna Dolabani'ye⁶ atfen, "Dolabani Kültür Salonu" ismi verilmiştir. Bu salon vaftiz, cenaze, nikah vb. hemen her vesileyle aktif bir şekilde kullanılmaktadır.

1.3. Bar Hebraeus Matbaası ve Yayınevi

Bir milletin kültür, din ve geleneğin, geleceğe aktarılması için gerekli te-

⁶ Hanna Dolabani, 1885'te Mardin'de doğmuş, 1969'da yine Mardin'de vefat etmiş, Süryaniler için son dönemin en önemli ruhanilerinden birisidir. Soyadı kanunundan sonra "Dolapönü" soyadını almıştır. Manastırdaki görevi boyunca muhtelif vazifelerde bulunmuş, birçok eseri telif veya tercüme etmiştir. Hayatı ve eserleri için bkz. (Durak, 2014). Daha eski bir çalışma için bkz. (Atalay, 2005).

mel şartlardan biri olan “yazı”nın önemi ve lüzumu diasporadaki Süryaniler tarafından da iyi bilinmekteydi. Bu ihtiyaca binaen bir abraşiye tarafından Kolo Suryoyo dergisi henüz 1978 yılında yayın hayatına başlamıştı. Çeşitli Süryanice eserlerin ve dinî, kültürel kitapların basımı için de Matbaa ve Yayınevi kurma girişimleri olmuştu. 1985 yılına gelindiğinde Abraşiye merkezi, bir matbaa kurma planını ve yardım çağrısını Kolo Suryoyo dergisi aracılığıyla Süryani cemaatine duyurmuş ve henüz proje halindeki matbaanın adı *Bar İbroyo* olarak belirlenmiştir (Kolo Suryoyo, 1985: 41/17). Zira 1986 yılı Süryaniler için önemli azizlerden biri olan Mor Grigoriyos Bar İbroyo'nun (Ebu'l-Farac) 700. Yıl dönümüdür ve matbaaya onun ismi verilme istenmiştir. Dergide yapılan duyuruda isminin “Bar İbroyo” olacağı söylene de sonraki sayılarda bundan “Bar Hebreos Matbaası” olarak bahsedilmiştir. Hollanda makamlarında kayıtlı resmi adı ise “Bar Hebraeus Verlag” diye geçmektedir. 26 Mart 1985 tarihinde yapılan bir törenle matbaa binasının inşaatına başlanmıştır. Abraşiye dergisinde çıkan bir haberdan anlaşıldığı kadarıyla, metropolitliğin bu matbaadan beklentileri büyük olmuştur. 1881 tarihinde Deyruzzafaran Manastırı'nda, 1965-74'te Lübnan'daki Mor Efrem Manastırı'nda faaliyete giren matbaalara ve onların Süryani kültürü için yaptığı büyük hizmetlere atıf yapılarak, yeni açılan matbaanın da benzer katkılar yapacağı öngörülmüştür (Kolo Suryoyo, 1985: 42/3). (A. A. Mor Polycarpus, kişisel iletişim, 14 Ocak 2014)

Abraşiye merkezinin matbaa yapımına destek çağrılarını, Kolo Suryoyo dergisinin sonraki sayılarında da devam etmiş, “*Tarih İçin Dönüş Çağrısı*” başlıklı özel bir yazı paylaşılmıştır. Yazının içeriğinde Süryanilerin ilme verdiği değer ve ilim kitaplarının nesilden nesle aktarımına değinildikten sonra, 20. yüzyılda Batı ülkelerine yapılan göç nedeniyle titizlikle korunan bu ilim zincirinin kırılmaya uğradığından bahsedilmiştir. Kurulacak yeni matbaada eski eserlerin tekrar basımı yapılarak, yeniden bir ilmi canlanmanın ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çağrı metninin sonuna “*Bu iki projeye yardım eden her Süryani asaletini koruyan, unutmayan kişidir. Yerine getirmeyen ise, hastadır, tedaviye muhtaçtır.*” sözleri eklenerek, aynı cemaatin içerisinde bulunanların duygularını harekete geçirmek ve kolektif bir bilinç oluşturmak adına teşvik çağrısı tekrarlanmıştır (Kolo Suryoyo, 1985: 44/3).

1985 yılının sonlarına doğru matbaa binasının yapımı ve gerekli araç gereçlerin alımı bitmiş, mekan kullanıma hazır hale gelmiştir. Henüz resmi açılışı yapılmasa da 1986 yılının ilk Kolo Suryoyo dergisi (Ocak-Şubat sayısı) Bar Hebraeus Matbaası'nda basılmış ve giriş sayısında bu müjdeli haber Süryani cemaatiyle paylaşılmıştır. Ayrıca 6 Temmuz 1986 tarihinde yapılacak resmi açılışa da herkesin davetli olduğu duyurusu yer almıştır (Kolo Suryoyo, 1986: 47/17). Nihayet 5 Temmuz 1986 tarihinde matbaanın resmi açılış töreni gerçekleştirilmiştir. Törende, farklı ülkelerden gelen birçok özel davetlinin yanı sıra; akademisyenler, politikacılar, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının liderleri, farklı kiliselerden temsilciler ve Süryani ruhaniler de yer almıştır. Törenin ana teması, Bar İbroyo'nun hayatı ve matbaa binası

gibi projelerin diasporada yaşayan Süryaniler açısından önemi olmuştur (Kolo Suryoyo, 1986: 50/7).

Matbaanın yeni kurulmasının getirdiği heyecan ve şevkle Arapça, Türkçe, Almanca ve Süryanice dillerinde birçok kitap basılmıştır. Kitaplar ilk başlarda büyük bir ilgi görmüş, bazılarının baskısı tükenmiştir. Fakat sonraki dönemlerde ya kitaplar beklendiği gibi rağbet görmemiş yahut ihtiyaç fazlası basıldığı için manastır depolarında yığılma olmuştur. Atıl durumdaki matbaanın masrafları da bu duruma eklenince, abraşiye merkezi farklı bir çözüme gitmiş ve 1990 yılında matbaayı kiraya vermiştir. Süryani cemaatinde bazı dedikodular dolaşmış olacak ki, olayın iç yüzünü aydınlatmak için Kolo Suryoyo dergisinde matbaanın toplam masrafı ve bu paranın temin edildiği kaynaklar ayrıntılı bir şekilde belirtildikten sonra, matbaanın neden kiraya verildiği ve bunun ne zamana kadar devam edeceği anlatılmıştır (Kolo Suryoyo, 1990: 71/15). Günümüzde ise matbaa atıl durumdadır.

Bu matbaada şimdiye kadar farklı dillerde onlarca kitabın basımı yapılmıştır. Bu kitapların önemli bir kısmı tekrar basımlardan meydana gelirken, bazıları da ilk defa burada basılmıştır. Bunlar arasında Klasik Süryanice yazılmış dini metinler, dil öğretim çalışmaları, sözlükler, Arapça, Almanca, Felemenkçe ve Türkçe dillerinde yazılmış muhtelif kitaplar ve broşürler bulmak mümkündür (Kolo Suryoyo, 1998: 119/19-43). Basılan kitapların üzerinde "*Bar Hebraeus Verlag*" (Bar Hebraeus Yayınevi) ifadesi yer almaktadır. Bar Hebraeus Yayınevi'nin akıbeti matbaa ile aynı olmamış ve eser yayınlamaya devam etmiştir. Ayrıca mevcut bütün eserlerinin satışı <http://morephrem.shop/> sitesi üzerinden yapılmaktadır.

1.4. Meryem Ana Katedrali (Yuldath Aloho Kerk)

Abraşiye merkezi olarak kullanılmak üzere alınan manastırdan sonra sırasıyla mezarlık projesine başlanmış, matbaa kurulmuş ve Dolabani salonu inşa edilmiştir. Bunların ardından bir katedral-kilise inşası için hazırlıklara girişilmiştir. Abraşiye merkezinin dergide yaptığı duyuruya göre yeni bir kiliseye ihtiyaç duyulmasının üç ana nedeni bulunmaktadır:

1. Manastırda mezarlık mevcut olduğundan, özellikle kış aylarında açık alanda âyin yapmak güçleşmektedir.
2. 1984 yılında Hollanda'da bir trafik kazasında vefat eden Turabdin Metropolit Mor Filiksinos İlyas Çankaya'nın cenazesi geçici olarak dışarıya defnedilmiştir. Oysa ruhanilerin özel bir mezarlıkta defnedilmesi gerektiğinden, Hollanda hükümeti nezdinde başvuruda bulunulmuş ve şartlı olarak izin alınmıştır; ruhaniler için yapılacak mezarlık binasının kilisenin altında yahut bitişiğinde olması istenmiştir.
3. Mayrun/Murun yağı (Seyfeli & Aksin, 2019) takdisi ve diğer büyük âyinlerde manastırın içindeki ufak şapel yetersiz kaldığından, daha büyük bir alana ihtiyaç duyulmuştur (Kolo Suryoyo, 1990: 74/13).

Bu ve benzeri gerekçelerle katedralin hazırlıklarına başlanmış ve 9 Haziran 1992 yılında temeli atılmıştır. İki katlı olması planlanmış katedralin

bodrum kısmı ruhanilerin mezarlığı ve kütüphane olacak şekilde tasarlanmıştır. Toplam uzunluğu 40 metre olan bu kilisenin genişliği ise 18 metredir. Bina yapımına başladıktan sonra yardımlar toplanmış ve toplanan yardımların miktarı da abraşiye dergisinde ilan edilmiştir (Kolo Suryoyo, 1992: 85/94-95). Katedral yaklaşık 3.7 milyon guldene mal olmuştur (Shoeshoto Suryoyo, 1996: 45/1).

Katedral yapımı tamamlandıktan sonra, 14 Ağustos 1994 tarihinde Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen yaklaşık 18 bin Süryaninin katıldığı bir âyin düzenlenmiştir. Âyine, dönemin patriği Mor Ignatius Zakka I. Iwas katılmış ve açılışı gerçekleştirmiştir. Patrikle beraber dünyanın değişik yerlerinden birçok Süryani Ortodoks metropoliti de törene katılmıştır. Bu törene patriğin yanı sıra 13 metropolit, 2 Horepiskopos, 6 rahip, 50'den fazla papaz ve çok sayıda diyakoz (şammas) da hazır bulunmuştur (Kolo Suryoyo, 1994: 98-99-100).

Yuldath Aloho adı verilen bu katedral, geniş salonuyla Süryani cemaatinin kutsal gün ve bayramlarında en fazla kullanılan mekândır. Noel bayramı, Mor Efrem anma günü gibi zamanların yanında vaftiz, nikâh gibi âyinlerde de genellikle burası tercih edilmektedir. Hemen yanında Süryani Mezarlığı bulunması sebebiyle, cenaze törenleri de burada düzenlenmektedir.

II. Hollanda'da Süryani Ortodoks Kiliseleri

Abraşiye merkezinde yer alan yapılar tanıtıldıktan sonra diğer bölgelerdeki kiliseler hakkında bilgi verilmiştir. Kiliselerin çoğu Hengelo, Enschede, Rijssen gibi Twente bölgesinde yer alan şehirlerde bulunmaktadır. Çünkü Süryanilerin büyük çoğunluğu bu bölgede yaşamaktadır. Sıralama yapılabilen kiliselerin kuruluş tarihi esas alınmıştır.

2.1. Mor Yuhanon Kilisesi (Apostel Johannes Kerk) - Hengelo

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yüzden fazla Süryani Ortodoks aile, endüstri işlerinde çalışmak üzere Hollanda'nın Twente bölgesine yerleşmiştir. Bu durum beraberinde onlara özel bir ibadet mekânı ihtiyacını doğurmuştur. Sayılarının da artmasıyla 1977 yılında bir bina satın alınarak *Mor Yuhanon* (Yuhanna) adıyla kiliseye dönüştürülmüştür. Burası, Avrupa'daki ilk Süryani kilisesi olmanın yanı sıra, aynı zamanda Avrupa'daki ilk abraşiye merkezidir (Rabo, 2013: 112). Daha sonra abraşiye merkezinin Mor Efrem Manastırı'na taşınmasına rağmen, Mor Yuhanon Kilisesi, civarda oturan Süryanilere hizmet vermeye devam etmiştir.

Bu kilisenin 400-500 civarındaki cemaati, Midyat'ın Hah (Anıtlı) köyünden gelen Abuna Barsaumo Samoil Doğan'ın ruhani idaresi altındadır (*Apostel Johannes Kerk*, 2019). Samoil Doğan, 15 Kasım 1998 tarihinde Mor Efrem Manastırı'nda, önceki metropolit Mor Julius Yeşu Çiçek tarafından papazlığa takdis edilmiştir (Kolo Suryoyo, 1998: 122/254) Her sene 27 Aralıkta, kilise azizi Mor Yuhanon'u anma günü (duchronon) düzenlenmektedir.

2.2. Meryem Ana Kilisesi (Maria Kerk) - Hengelo

1990'lı yılların başlarında Hengelo şehrine Türkiye'den gelen Süryani mültecilerin sayısında büyük artış olmuş ve aynı şekilde Suriye, Irak ve Lübnan'dan da büyük oranda Süryani buraya gelmiştir. İsmi zikredilen ülkelerden gelen Süryani nüfusundaki artışta 1991 Körfez Savaşı göz önünde bulundurulmalıdır. Bundan dolayı yeni bir kilise ve toplantı salonunun yapımına ihtiyaç duyulmuştur. 23 Haziran 1996 yılında *Maria Kerk* (Meryem Ana Kilisesi) inşa edilmiştir (*Mariakerk*, 2019). 1999 yılında ise kilisenin yanına yeni bir bina eklenmiştir. Burada; kilise okulu (madrasta-medrese), kilise kütüphanesi, toplantı salonu ve eğitim merkezi yapıları yer almaktadır. Özellikle Süryanilere dair yüzlerce kitabın ve çeşitli süreli yayının yer aldığı "*Gregorios Yuhanon Bar 'Ebroyo*" adlı kilise kütüphanesi hizmet vermeye devam etmektedir (*Bibliothek*, 2019).

Yaklaşık iki bin civarında cemaati bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin Süryani cemaati Midyat'ın Hah (Anıtlı) köyünden gelen *Abuna Gabriel Kaya'nın* ruhani idaresi altındadır (*Kerkleiding*, 2019). Her sene 15 Ağustosta, Kutsal Bakire Meryem Ana anma günü düzenlenmektedir.

2.3. Mor Augin Kilisesi (St. Augin Kerk) - Hengelo

Hollanda'daki Süryanilerin en fazla tercih ettiği şehirlerden birisi olan Hengelo'daki üçüncü kilisedir. Metropolit Polycarpus Augin Aydın tarafından 23 Ocak 2010'da "*Mor Augin*" adıyla takdis edilen cemaatin kendisine ait bir kilise binası bulunmamaktadır, bu nedenle Katolıklara ait bir kiliseyi ortak kullanmaktadırlar. Mor Augin Kilisesi'nin cemaati yaklaşık doksan aileden oluşmaktadır ve Enschede'de Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesinin de papazı olan Abuna Konstantin Abdo tarafından âyinleri yönetilmektedir (*St. Augin Kerk*, 2019). Kilise azizinin anma günü 20 Nisan'da kutlanmaktadır.

2.4. Mor Yakup d'Sarugh Kilisesi (St. Jacob van Sarugh Kerk) - Enschede

Hengelo şehrinde kurulan ilk Süryani kilisesinden yedi yıl sonra, hemen yanı başındaki Enschede şehrinde ikinci kilise kurulmuştur. Bu kilise binası 1983 yılında 330 bin guldene satın alınmıştır. Yapımı yaklaşık bir yıl süren kilisenin Süryani cemaatine toplam maliyeti 550 bin gulden kadar olmuştur (Kolo Suryoyo, 1984: 35/16). 1984 yılının Ağustos ayında Patrik Mor Ignatius Zakka I. Iwas tarafından takdis edilmiş ve *Mor Yakup d'Sarugh* (Suruçlu Mor Yakup) adıyla hizmete açılmıştır. 1996 yılında, kilise okulu, toplantı salonu ve yönetim odaları ile derslikler şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Kilisenin iki bin civarındaki Süryani cemaati, Midyat'ın Arbo (Taşköy) köyünden gelen Abuna Paulus Akman'ın ruhani idaresi altındadır (*St. Jacob van Sarugh Kerk*, 2019). Akman'ın papaz olma resameti, 20 Haziran 1982'de, önceki metropolit Mor Julius Yeşu Çiçek tarafından yapılmıştır (Kolo Suryoyo, 1982: 27/12). Her sene 29 Kasım'da kilise azizi Mor Yakup'u anma günü düzenlenmektedir.

2.5. Mor Kuryakos Kilisesi (St. Kuryakos Kerk) - Enschede

1996 yılında Enschede'de ikamet eden yaklaşık 700 Süryani aile Mor Yakup d'Sarugh kilisesine bağlıydılar. Zamanla, tek kilise ve papaz Enschede'deki bütün Süryani cemaatinin dini vecibelerini yerine getirmeleri için yeterli olmamıştır. Bunun üzerine şehirdeki Süryani cemaati yeni bir kilise inşa etmeye karar vermiştir. Kilise, iki sene sonra tamamlanmış ve 1998'te hizmet vermeye başlamıştır. Bu yeni kilisenin 2 binden fazla cemaati, Midyat'ın Mzizah (Doğançay) köyünden gelen Abuna Samuel Essen'in ruhani idaresi altındadır (*St. Kuryakos Kerk*, 2019). Essen'in resmeti, 31 Mayıs 1998 tarihinde önceki Metropolit Mor Julius Yeşu Çiçek tarafından yapılmıştır (Kolo Suryoyo, 1998: 120/97). Her sene 15 Temmuz'da, kilise azizi Mor Kuryakos'u anma günü düzenlenmektedir.

2.6. Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi (St. Petrus en St. Paulus Kerk) - Enschede

Twente bölgesine, Ortadoğu ülkelerinden Arapça konuşan Süryani Hıristiyanların gelmeleri ve bunların sayısının çoğalmasıyla, Enschede'de üçüncü bir Süryani kilisesinin açılması kaçınılmaz olmuştur. Bu cemaatin Süryani-ceyi pek anlamamaları nedeniyle, onlara dini âyinlerini Arapça olarak yerine getirmede yardım edecek ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak bir kilise gerekli olmuştur.

Böyle bir kilise oluşturmak için uzun uğraşların verilmesi, bazı izinlerin alınması gerekmiştir. Cemaatin azlığı nedeniyle kendilerine ait bir kilise kuramadıklarından, *Ariëns Gedachtenis Kerk* adındaki Katolik bir kilisenin binasını, geçici olarak mekân edinmişlerdir. 12.02.2012 tarihinde Metropolit Mor Polycarpus Augin Aydın'ın katıldığı bir ayinle, "*St. Petrus en Paulus*" (Aziz Petrus-Aziz Pavlus) cemaati resmen kurulmuştur (*Sint Petrus en Paulus*, 2019). Yüzden fazla ailenin mensubu olduğu bu cemaatin ayinlerine, zaman zaman farklı kiliselerden gelen Hıristiyanlar da iştirak etmiştir (*St. Petrus en Paulus Kerk*, 2019). Ancak 2015 yılında Katoliklere ait "de Verrijzeniskerk" satışa çıkarılınca Süryani toplumu buna talip olmuş ve satın alınmıştır. Böylece birkaç yıldır kilise binaları olmayan bu cemaatin de kendilerine ait mekanları olmuştur (*Enschedese Verrijzeniskerk sluit na Pasen*, 2015). Her sene 29 Haziran'da, kilisenin azizleri Mor Petrus ve Mor Pavlus'u anma günü düzenlenmektedir.

2.7. Mor Ignatius Nurono Kilisesi (St. Ignatius Nurono Kerk) - Rijssen

Twente bölgesindeki bir başka şehir olan Rijssen'da yaşayan elli civarında Süryani ailenin dini ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, 1990'da mekân arayışları başlamıştır. Uygun bir yer bulununca Abraşiye merkezinin dergisinde bunun duyurusu yapılmış ve yaklaşık 800 bin guldene mal olacağı haber verilmiştir (*Kolo Suryoyo*, 1990: 74/137). Nihayet 10 Ekim 1993 tarihinde kilisenin açılışı yapılmış ve 1994'te de, Patrik Mor Ignatius Zakka I. Iwas tarafından kilise binasının takdis âyini yerine getirilmiştir (Shoeshoto Suryoyo,

1993: 42/10). Bu kilisenin 500 civarındaki Süryani cemaati, Midyat'ın Yukarı Kafro (Kafro Tahtayto -Elbeğendi) köyünden gelen Abuna İlyas Basmacı'nın ruhani idaresi altındadır. Çevre şehirlerdeki Süryanilerin de buraya ibadet için gelmeleri dolayısıyla, 2004 yılında kilisenin hizmet binası biraz daha büyütülmüştür (*St. Ignatius Nurono Kerk*, 2019). Her sene 17 Ekim'de, kilise azizi Mor Ignatius Nurono'yu anma günü düzenlenmektedir.

2.8. Mor Şem'un d'Zeyte Kilisesi (St. Shemun Zeyte Kerk) - Oldenzaal

Oldenzaal'daki Mor Şem'un d'Zeyte Süryani Kilisesi 2001 yılında kurulmuştur. 2004 yılında ise, kilisenin anma programları ve eğitim hizmetleri için, toplantı salonu inşa edilmiştir (*St. Shemun Zeyte Kerk*, 2019). 2007 yılı itibariyle yüzden fazla Süryani aileye hizmet veren kilisenin ruhani idaresi, Midyat'ın Yukarı Kafro (Elbeğendi) köyünden gelen Abuna Hanna Basut tarafından yerine getirilmektedir. Her sene 1 Haziran'da, kilisenin azizi Mor Şem'un'u anma günü düzenlenmektedir.

2.9. Meryem Ana Kilisesi (Moeder Gods Kerk) - Amsterdam

Şimdilerde Süryanilere hizmet eden kilise binasının tarihi biraz eskidir. 1853 yılında inşaatına başlanan ve 1854'de hizmete açılan bu kilise, Katoliklerin reform hareketlerinden beri Hollanda'da kurduğu ilk kiliselerden biri olma özelliğine sahiptir, aynı zamanda Hollanda'da gotik sanatıyla inşa edilen önemli kiliselerden birisidir. Büyük bir kültür ve tarihi zenginliğe sahip olan bu devasa yapı, 1971 yılında devlet tarafından tarihi anıtlar listesine eklenmiştir. Yalnızca mimari açıdan değil, ihtiva ettiği vitraylar, duvar resimleri, heykeller, org, minber vb. açısından da oldukça zengin bir yapıdır. Zamanla kilise cemaatinin çok azalması ve artık onlara hizmet edecek ruhban tayininde zorlanması gibi gerekçelerle, 1984 yılında bina satışa çıkarılmıştır. Durumdan haberdar olan Metropolit Julius Yeşu Çiçek, hemen harekete geçmiş ve kilise yöneticileriyle sıkı bir pazarlığa girişmiştir (*Shoeshoto Suryoyo*, 1995: 48/28). Başlangıçta binanın 385 bin guldene satılmasına karar verilmiş, ama yaklaşık 90 aileden oluşan Amsterdam Süryani cemaatinin bu parayı karşılamakta zorlanacağını anlayan kilise rahipleri, 200 bin gulden yardımda bulunacaklarını ve kilisedeki bütün taşınır eşyaları da Süryani cemaatine bağışlayacaklarını bildirmişlerdir (*Kolo Suryoyo*, 1985: 43/16-17). Mevcut kiliseye devam eden Katolik cemaatin bir kısmı bu satış işlemine karşı çıkıp mahkemeye başvurmasına rağmen, tapu sözleşmesi imzalanmış ve kilise mülkiyeti devredilmiştir. 1985 yılında Hollanda'daki Süryani nüfusu henüz üç bin kişi civarında olmasına rağmen; bu binayla, Mor Efreman Manastırı haricinde, üçüncü kilisenin sahibi olmuşlardır (*Kolo Suryoyo*, 1985: 41/16; *Moeder Gods Kerk*, 2019).

Ancak uzun zamandır onarım görmeyen kilise gittikçe yıpranmış ve restorasyon ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Gerekli inceleme ve görüşmelerden sonra restorasyonun 7 milyon guldene mal olacağı anlaşılmıştır. Tarihi bir eser ol-

duğu için bu meblağın 5 milyonu devlet tarafından karşılanmış, geriye kalan 2 milyon gulden ise Süryani hayırseverlerden tedarik edilmiştir. Ocak 1994 tarihinde başlayan restorasyon çalışmaları 1996 yılında sona ermiştir (Shoeshoto Suryoyo, 1995: 48/29; *Moeder Godskerk Amsterdam*, 2019).

Kilisenin mevcut ruhanisi Deyroyo (rahip) Saliba Antinos'tur. Bu kilisede her sene 15 Ağustos'ta Kutsal Bakire Meryem Ana günü kutlanmaktadır.

2.10. Mor Şarbel Kilisesi (St. Sharbil Kerk) - Amsterdam

Mor Şarbel Kilisesi, 1993 yılında Amsterdam'da bir bina satın alınarak kurulmuştur. Söz konusu bina, 1954 yılında Katolikler tarafından inşa edilmiş St. Catherina Kilisesi'dir. 1993 yılında kapatılan Katolik kilisesi aynı yıl satışa çıkarılmış ve Süryani cemaati tarafından satın alınmıştır. Midyat'taki Mor Şarbel Kilisesi'ne atfen bu yeni kilise de "Mor Şarbel" adıyla takdis edilmiştir (*St. Sharbil Kerk*, 2019). Yaklaşık olarak 170 kişilik Süryani cemaate hizmet veren bu kilisenin ilk ruhanisi, Midyat'tan gelen Abuna Makdesi İlyas olmuştur. Kendisi 2000 yılında Horepiskopos olarak takdis edilmiştir. Ancak 2015 yılından beri kilise papazı Abuna Yuhanon Lahdo'dur (*Geschiedenis*, 2019). Her sene 5 Eylül'de kilise azizi Mor Şarbel'i anma günü düzenlenmektedir.

2.11. Mor Gabriel Kilisesi (St. Gabriel Kerk) - Amsterdam

2003 yılında Amerika ve İngiltere'nin Irak'ı işgali sonrasında, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün gibi Arapça konuşulan ülkelerden Hollanda'ya gelen Süryani mülteciler olmuştur. Bu sayı artınca, Arapça dilinde ibadetlerin gerçekleştirildiği bir kilise kurulması ihtiyacı doğmuştur. 25.12.2008 tarihinde takdis edilen Mor Gabriel cemaatinin kendilerine ait bir bina satın almaları güç olduğu için, Amsterdam'da Katoliklere ait bir kiliseyi ortak kullanma yoluna gitmişlerdir (*St. Gabriel Kerk*, 2019). Kilise ruhanisi Samuel Abdullah'tır.

2.12. Mor Osyo ve Mor Aho Kilisesi (St. Osyo & Mor Aho Kerk) - Hengelo

Özellikle Suriye iç savaşından sonra Avrupa'ya giden bazı Süryani Mülteciler, Hollanda'daki dindaşları nedeniyle Hengelo, Enschede gibi şehirlere yerleşmişlerdir. İbadetlerinde, diğerlerinden farklı olarak, Arapçaya da yer veren Irak ve Suriye kökenli Süryaniler için 2019 ağustos ayında Hengelo şehrinde yeni bir kilise açılmıştır. Bu kilise cemaatinin 400-500 kişiden müteşekkil olduğu tahmin edilmektedir (*Beleidsplan van de Syrisch-Orthodoxe kerk*, 2019). Kilise azizi Mor Osyo'nun anma günü de 15 Ekim'dedir.

III. Süryanilerin Hollanda'ya Adaptasyonu

Söz konusu olan sekülerlik olunca ilk akla gelen Batı ülkeleri olmaktadır. Bu anlamda Hollanda sekülerliğin en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir

denilebilir. Hollanda, Protestan-Kalvinist gelenekten gelmesine ve kralliyetle yönetilmesine rağmen, küreselleşmenin ve sekülerleşmenin güçlü bir şekilde hissedildiği, ateizmin yaygınlaştığı, homoseksüel evliliklerin resmi olarak serbest olduğu, bazı uyuşturucuların kullanımının legal olduğu bir ülkedir. Ülkenin tamamına teşmil etmek doğru olmasa da, her geçen gün kilise cemaatleri azalmakta hatta bazı kiliseler tamamen boşalmaktadır. Emlak ilanlarında satışta olan kilise binalarını görmek olağan bir hale gelmiş durumdadır. Başlangıçta Hıristiyan dindaşlarının yanına gitmenin sevincini yaşayan Süryaniler, muhtemeldir ki bu manzarayı görünce hayal kırıklığına uğramış ve kendilerini korumak için kendi kiliselerini inşa etme yoluna gitmişlerdir, denilebilir.

Martien Parmentier'in ifadesiyle "*Bir kilise müzeleşirse, ölür.*" (Parmentier, 1990a) Süryani Ortodoks Kilisesi Hollanda'daki kiliselerin düştüğü büyük hataları tekrarlamaktan kendisini nasıl koruyabilir? Acaba gençleri nasıl kilisede tutabilir? Süryani Kilisesi'nin Hollandalılaştırılması yeterli olacak mıdır? Şayet değişen şartlara ayak uyduramaz ve gidışı iyi okuyamazsa, yine Parmentier'in ifadelerine göre, "*Hollandalı ceketi giymiş bir fosil*"e dönüşecektir (Parmentier, 1990a: 3).

Hollanda toplumunda önceleri kilisenin rolü çok farklı olmuştur. Kendi hastaneleri, okulları, enstitüleri, üniversiteleri olan çok katmanlı ve çok geniş sosyal organizasyonlar oluşturmuşlardır. Oysa modern dönemde bütün bu sistem değişime uğramıştır. Kiliseler gittikçe toplum üzerindeki etkilerini kaybetmekte, insanların Pazar günleri takıldığı sosyal kulüpler haline geldikleri görülmektedir (Parmentier, 1990a: 4).

Esasında kilise, toplumu eskiden yeniye taşıyan bir rol oynamalıdır. Yüz yıllık bir mazisi olan Amerika diaspora Süryanileri Avrupa'daki diaspora için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Onların hangi yollardan geçtiği ve nelere maruz kaldığının bilinmesi, Avrupa'daki Süryanilerin geleceğine dair de bir bilgi verebilir. Yüksek lisans tezini Amerika Süryani Ortodoks kilisesi üzerine yapan Mor Polycarpus hem akademik (Aydın, 2000), hem de yıllarca Amerika'da yaşadığı için pratik tecrübe sahibidir ve bu konuda Avrupa Süryanilerine yol gösterebilir. Fakat ruhaniler de cemaate yol göstericilikten öteye gidip Süryani cemaatine dair her meseleyi kontrol etmekten kaçınmalıdır. Zira ne yaşadıkları ülkenin şartları eski Turabdin bölgesinin şartları gibidir ne de Süryaniler o eski Süryani toplumdur. Bütün bu değişim sürecinde belki de en az değişim gösteren kilise Süryani Ortodoks Kilisesi olmuştur. Değişen şartlara uyum sağlamamakta ısrar eden bir kilise giderek bir müzeye dönüşecektir: Turabdin'de yaşayan eski Süryanilerin yüzyıllardır sürüp gelen ibadet şekilleri, hangi kitapların okunduğu, çoğu Süryaninin bile anlamadığı bir dilde okunan ilahilerin dinlenebileceği bir müze. Fakat kimse bir müzede yaşamak istemez, müzeleşen kilise ölür (Parmentier, 1990a: 5).

Süryanilerle öteki dini topluluklar arasında sınırların belki de en fazla netleştiği sosyal kurum, evliliklerdir. Süryaniler diğer dinlerden/mezheplerden kişilerle özellikle Hıristiyan olmayanlarla yapılan evliliklere karşıdırlar.

Bu yasakla hem kiliselerini hem de etnik yapılarını korumaya çalışmaktadırlar. Evlatlarının diğer kiliselerden gençlerle evlenmelerini zoraki kabul eden Süryaniler, Hıristiyanlık dışı dini gruplar söz konusu olunca katı bir muhalefet sergilemekte ve evliliğe rıza göstermemektedirler (Özmen, 2006: 220).

Gittikçe daha çok Felemenkçe ve daha az Turoyo konuşan gençler haliyle kilisenin kendilerine ne verebildiğini sorgulayacaklardır. Acaba Kilise'nin, gençlerin mevcut problemlerine yönelik bir çözümü var mı, yoksa halen kilise vaazlarında ilk yüzyıllarda Süryanilerin çektiği sıkıntılar ve 1915'te Türkiye'de yaşayan Süryanilerin maruz kaldığı katliamlar mı anlatılmaktadır? Henüz kapısından girer girmez tarihte bir yolculuğa çıkmış hissine kapılan bu gençleri, bir de güncel meselelerden kopuk vaazlar eklendiğinde, kiliseye çekecek çok az neden kalmaktadır. Süryani Ortodoks Kilisesi, ne zaman bilinmez ama, Hollanda'da gençlerin gittikçe kiliseden koştığı gerçeğiyle mecburen yüzleşecektir. Bunun yanında bütün bu problemlere tek başına cevap bulmak zorunda değildir. Daha doğrusu modern çağda ortaya çıkan problemlerle tek başına mücadele edemeyecek olan Süryaniler, diğer kiliselerle işbirliğine gitmeyi deneyebilirler (Parmentier, 1990c: 8).

Yolculuğa çıkan bir insan sahip olduğu her şeyi değil ama en fazla ihtiyaç duyacağı şeyleri yanına alır; yükü ağırlaştıkça yolculuğu da güçleşir. Hakeza Süryaniler de güçlü geleneklerini bir kenara atmak yahut tamamını zaman yolculuğunda yüklenmeye çalışmak yerine, öze dair hususları koruyup bir yandan da zamanın ruhuna hitap edecek yeniliklere gidebilir. Şimdilik büyük çoğunlukla Süryaniler arasında evlenen gençler gittikçe daha çok cemaat dışı evlilik yapacak, cemaatin yoğun olarak yaşadığı Enschede, Hengelo gibi yerlerden çıkıp Leeuwarden, Nijmegen, Utrecht gibi şehirlere yerleşeceklerdir. Öte yandan daha uzun süre birileri yine eskisi gibi bir arada yaşamaya devam edecek, çocuklarıyla Turoyo konuşacak, onları yazları kilise medresesine gönderecektir (Parmentier, 1990b: 11).

Sonuç

Göç ettikleri diğer ülkelerde olduğu gibi Hollanda'daki Süryaniler de kiliseleri tarafından yalnız bırakılmamış ve din adamları da onları takiben bu ülkeye gitmiştir. Avrupa'ya göçün meydana getirdiği birkaç yıllık kültürel şok, alışma süreci ve belirsizlik durumundan sonra Süryaniler, diğer kiliselerde ibadet etme imkânları olmasına rağmen, kendi inanç geleneklerine sahip çıkmış ve kendi kiliselerini ihdas etmişlerdir. Göç ettikleri toplumun önemli bir kısmı Hıristiyan olmasına yahut Hıristiyan kültüründe yer almasına rağmen, Süryanilerin kendilerine has kiliseler ihdas etme yoluna başvurmaları incelemeye değer bir konudur. Zira Süryaniler için kilise sadece bir ibadet yeri olmaktan çok fazlasıdır. Onlar için kilise bir toplanma ve sosyalleşme alanı olduğu kadar aynı zamanda bir eğitim kurumudur.

Hollanda örneğinde görüldüğü üzere başlarda sayıları birkaç bin olmasına rağmen abraşie merkezinin tahsisi için büyük emekler vermişlerdir. Hollanda'ya 1960'lı yıllarda "misafir işçi" olarak giden ilk kafilden günümüze yaklaşık 55 yıl geçmesine rağmen, manastır, kilise ve mezarlık gibi yapılarına bakıldığında Süryanilerin bu ülkede kalıcı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Hollanda'daki birçok azınlık grubuna nazaran, Süryaniler Hollanda yaşamına daha çabuk uyum sağlamakta, daha hızlı bir şekilde entegre veya asimile olmaktadır. Şüphesiz bunda din ortaklığının etkisi önemlidir, zira farklı dini geleneğe sahip olan azınlıklar nispeten daha kapalı bir topluluk oluşturmuşlardır. Oysa kendileri de Hıristiyan olan Süryaniler, Hıristiyan bir kültür ve geleneğe sahip olan Hollanda'da uyum sağlamakta daha istekli davranmışlardır. Böyle bir ortamda Süryani Ortodoks Kilisesi'nin, topluma farklı olarak ne sunduğuna dikkat etmesi gerekmektedir. Şayet sunduğu farklı bir şey yoksa, yeni nesli kiliseye çekecek plan ve projelerden yoksunsa, onların da akıbeti muhtemelen diğer Hollanda kiliseleri gibi olacaktır.

Informative Abstract

Syriac Orthodox Church of the Netherlands and Adaptation of Syriacs

Syriacs migrated from Turkey to Europe represents a special process that should be examined carefully. It is possible to say that this historical phenomenon, which has socio-economic dimensions as well as political dimensions, gains different views in each country in Europe and that post-immigration developments in each country have common and different aspects.

The Netherlands was one of the European countries that Syriacs preferred the most since the beginning of the migration wave. The geographical, political and economic characteristics of the Netherlands and the opportunities it offers to immigrants have made it one of the most preferred countries in Europe during the 60-70s. As a result, Europe's first metropolitan center was established in the Netherlands. In this sense, the Netherlands served as a gateway to Europe for the Syriacs.

Syriacs migration process from Turkey to the Netherlands is a phenomenon that can be analyzed in various aspects. Since the background of migration and the migration process are handled in different studies, only the Syriacs' settling processes in the Netherlands and the institutions they created with their own identities and their activities were examined here.

Despite that "Süryani" name is being used as a common name or all Chaldeans, Nestorian, Syrian Catholic, Syriac Orthodox, Syriac Protestants communities in Turkey, this study is limited by the Syriac Orthodox Church community. Most of the data here is based directly on books and

magazines written directly by the Syrians in the diaspora and , as well as field work by the author.

It can be said that there are basic concerns In all migration processes, such as shelter-security needs of immigrants, loss of identity, integration into social life, etc. These concerns have kept the minds of Syrians trying to be permanent in the Netherlands busy. At this point, some questions need to be asked: Is immigration and identity loss, immigration and assimilation threats an inevitable end? Could the Syrians continue their beliefs and traditions in Europe and the Netherlands? What has this religious minority group in a different Christian country done to maintain its identity?

The Syrians in the Netherlands were not left alone by their churches, and the clergy went to this country after them. After several years of cultural shock, habituation, and uncertainty caused by immigration to Europe, Syrians embraced their own religious traditions and established their own churches, although they had the opportunity to worship in other churches. Despite the fact that a significant part of the society they immigrated are Christians or are involved in Christian culture, it is worth examining the Syrians' application to establish their own churches. For the Syrians, the church is more than just a place of worship. For them, the church is an educational institution as well as a gathering and socializing area.

It is seen that Syrians have established churches in the places they migrated and especially in the Netherlands and they are trying to keep the community together. As a matter of fact, by 2019, Syrians have a total of 13 churches, 3 in Enschede, 4 in Hengelo, 3 in Amsterdam, 1 in Rijssen and 1 in Oldenzaal, and a monastery in Glanerbrug. 9 of these churches are their own properties and 3 of them are for rent. The church clergy also consists of 1 metropolitan, 3 priests, 4 nuns and 11 pastors. The Syriac diaspora consists of about 20 thousand people.

Compared to many minority groups in the Netherlands, the Syrians adapt to Dutch life more quickly, become more integrated or assimilated. Undoubtedly, the influence of religious partnership is important because minorities with different religious traditions have formed a relatively closed community. However, Syrians, who are also Christians themselves, were more willing to adapt in the Netherlands, which has a Christian culture and tradition. In such an environment, the Syriac Orthodox Church should pay attention to what it offers to society differently. If there is nothing different, it lacks the plans and projects that will attract the new generation to the church, their fate will probably be like other Dutch churches.

Keywords: *History of Religions, Syriac Orthodox Church, Metropolitan, The Netherlands*

Kaynakça

- Apostel Johannes Kerk*: (2019, Kasım 3). <http://morephrem.com/apostel-johannes-kerk/>
- Atalay, T.: (2005). "Hanna Dolabani", İçinde A. Taşğın, E. Tanrıverdi, & C. Seyfeli (Ed.), *Süryaniler ve Süryanilik*, (C. 4, ss. 234-251), Orient Yayınları.
- Aydın, E.: (2000). *The History of the Syric Orthodox Church of Antioch in North America: Challenges and Opportunities* [Yüksek Lisans Tezi], Saint Vladimir's Orthodox Theological Seminary.
- Beleidsplan van de Syrisch-Orthodoxe kerk*: (2019, Kasım 3). <http://morephrem.com/nl/beleidsplan-van-de-syrisch-orthodoxe-kerk/>
- Bibliotheek*: (2019, Kasım 3). Maria Kerk. <https://www.mariakerkhengelo.nl/bibliotheek>
- Bilge, Yakup: (2011). "Kuruluşundan 12. Yüzyıla Kadar Mor Gabriel Manastırı ve Manastır Okulu'nun Turabdin Bölgesindeki Etkisi", *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildiriler*, 177-195.
- Chaillot, Christine: (1998). *The Syrian Orthodox Church of Antioch and all the East*, Inter-Orthodox Dialogue, Geneva.
- Durak, Nihat: (2014). *Süryani Kadim Metropoliti Hanna Dolapönü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Enschede Verrijzeniskerk sluit na Pasen*: (2015, Ekim 30). [tubantia.nl. https://www.tubantia.nl/enschede/enschedese-verrijzeniskerk-sluit-na-pasen~af10697e/](https://www.tubantia.nl/enschede/enschedese-verrijzeniskerk-sluit-na-pasen~af10697e/)
- Geschiedenis*: (2019, Aralık 15). <https://www.morsharbil.nl/index.php/geschiedenis>
- Kerkleiding*: (2019, Kasım 3). <https://www.mariakerkhengelo.nl/kerkleiding>
- Kolo Suryoyo*, Hollanda, 1978-2005.
- Mariakerk*: (2019, Kasım 3). Home. <https://www.mariakerkhengelo.nl/>
- Moeder Gods Kerk*: (2019, Kasım 3). <http://morephrem.com/moeder-gods-kerk/>
- Moeder Godskerk Amsterdam*: (2019, Aralık 15). <http://moedergodskerk.nl/de-kerk/>
- Mor Polycarpus, A. A.: (2014, Ocak 14). [Kişisel iletişim].
- Organisatie*: (2019, Aralık 15). <https://www.raadvankerken.nl/organisatie/>
- Özmen, Abdurrahim: (2006). *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parmentier, Martien: (1990a). "Als de Kerk een Museum wordt, Sterft Zij", *Shemsho*, 18, 3-5.
- Parmentier, Martien: (1990b). "Vrouwen Waren Vroeger Voor Drie K's Geschikt", *Shemsho*, 20.
- Parmentier, Martien: (1990c). "Wat Vind de S.O. Kerk van Christelijk Politiek", *Shemsho*, 19.

- Rabo, G. (2013). "Batı Diasporasında Süryaniler ve Süryani Kilisesi". *Mukaddime*, 7(7). <https://doi.org/10.19059/mukaddime.95363>
- Seyfeli, Canan, & Aksin, Sevinç: (2019). "Süryani Kadim Kilisesi'nde Murun Sakramenti", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(22), 1-11.
- Shoeshoto Suryoyo, Hollanda, 1981-2000.
- Sint Petrus en Paulus*. (2019, Aralık 15). Over ons. <http://www.marpp.nl/overons.html>
- St. Augin Kerk*: (2019, Aralık 15). <http://morephrem.com/st-augin-kerk/>
- St. Gabriel Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/nl/st-gabriel-kerk/>
- St. Ignatius Nurono Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/st-ignatius-nurono-kerk/>
- St. Jacob van Sarugh Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/st-jacob-van-sarugh-kerk/>
- St. Kuryakos Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/st-kuryakos-kerk/>
- St. Petrus en Paulus Kerk*. (2019, Aralık 15). <http://morephrem.com/st-petrus-en-paulus-kerk/>
- St. Sharbil Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/st-sharbil-kerk/>
- St. Shemun Zeyte Kerk*: (2019, Aralık 20). <http://morephrem.com/nl/st-shemun-zeyte-kerk/>
- Sümer, Fikri; (1982). *De Syrisch Orthodoxe gemeenschap*. Nederland.
- Turgut, Ramazan: (2016). "Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci", *Mukaddime*, 7(2). <https://doi.org/10.19059/mukaddime.81485>

Ekler

102

S B A R D
YIL / YEAR 17
SAYI / ISSUE 34
GÜZ/AUTUMN
(2019/2)

Fotoğraf 1: Hollamda Mor Efrem Manastırı giriş kapısı (Ramazan Turgut, 2014).

Fotoğraf 2: Abraşıye merkezi tabelası (Ramazan Turgut, 2014).

Fotoğraf 3: Abraşiyeh merkezinde yer alan mezarlık (Ramazan Turgut, 2014).

Fotoğraf 4: Avrupa'daki ilk Süryani Ortodoks Kilisesi olan Mor Yuhanon Kilisesi, (Kolo Suryoyo, 1978: 1/25) .